

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΥΠΟ ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΥ

ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ΕΤΟΣ Α΄.-ΤΟΜΟΣ Α΄.

(Ὅτι ἐστὶ περὶ τοῦ ἄν ὀσιωτέρου ἀνθρώπου
βουλευσάτω ἢ περὶ παιδείας καὶ αὐτοῦ καὶ
τῶν αὐτοῦ οἰκείων. (Πλάτ. Θιάγης.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Κ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

—
1879

Π Ε Ρ Ι
ΕΠΟΠΤΙΚΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Πραγματεία ἐπὶ ὑψηλοτάτῃ

ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ

γυῖο

ΑΡΙΣΤΕΪΔΟΥ Κ. ΣΠΑΘΑΚΗ

διδάκτορος τῆς φιλοσοφίας καὶ καθηγητοῦ ἐν τε τῇ Ῥιζαρείῳ
καὶ Ἀρσακείῳ σχολῇ.

Ἐποπτικὴ διδασκαλία (γερμ. *Anschauungsunterricht*) λέγεται ἡ διδασκαλία ἐκείνη, ἥτις, προάγουσα τὴν ἐποπτικὴν καὶ λεκτικὴν δύναμιν τῶν παιδῶν διὰ τῆς διεγέρσεως τῆς προσοχῆς αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων, προτίθεται ἔνθεν μὲν νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς ἐπιτηδεύουσας πρὸς ὀρθὴν ἀντίληψιν καὶ παράστασιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἔνθεν δὲ νὰ προβιβάσῃ ἀπάσας αὐτῶν τὰ πνευματικὰς δυνάμεις¹. Ἡ διδασκαλία αὕτη ὀνομάζεται ἐποπτικὴ ἐκ τοῦ ῥήματος ἐποπτεύω, ὅπερ δηλοῖ παρατηρῶ μετὰ προσοχῆς πρῶτον μὲν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, εἶτα δὲ καὶ διὰ τῶν λοιπῶν αἰσθήσεων, ἐν αἷς διαπρέπει ἡ πασῶν τῶν ἄλλων ὑψηλότερα καὶ πνευματικωτέρα ὄρασις, πρὸς ἣν συγγενεύει καὶ τὸ ἔτυμον τοῦ ῥήματος ἐποπτεύω. Ἡ τοιαύτη οὐ μόνον ἐνέργεια τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκ τῆς ἐνεργείας προσγινομένη τῇ ψυχῇ παράστασις τοῦ ἐποπτευομένου ἀντικειμένου, καλεῖται ἐποπτεία (γερμ. *Anschauung*)· ἡ δὲ γνωστικὴ δύναμις τῆς ψυχῆς, δι' ἧς γίνεται ἡ τε ἐνέργεια αὕτη καὶ ἡ περαιτέρω τῆς τοιαύτης παραστάσεως ἐπεξεργασία, καλεῖται ἐποπτικὴ δύναμις (γερμ. *Anschauungsvermögen*). Μεταφορικῶς ἐποπτικὴ δύναμις καλεῖται καὶ ἡ ἑτέρα καὶ ὑψηλότερα ὄψις τῆς γνωστικῆς δυνάμεως, ἥτοι ἡ πρὸς τὰ ἔσω ἐστραμμένη, δι' ἧς ἡ ψυχὴ θεωρεῖ ἀμέσως ἐκείνο, ὅπερ οὔτε ἀμέσως οὔτε ἐμμέσως πηγάζει ἐκ τῶν αἰσθήσεων· ἡ δὲ ἐνέργεια αὕτη τῆς γνωστικῆς δυνάμεως, ὡς καὶ ἡ δι' αὐτῆς προσγινομένη τῇ ψυχῇ οἶονεὶ παράστασις, καλεῖται ἐπίσης ἐποπτεία. Πρὸς διάκρισιν δὲ

¹ Τὴν ἐποπτικὴν διδασκαλίαν ἄλλοι ἄλλως ὀνομάζουσι καὶ οἱ μὲν καλοῦσιν αὐτὴν αἰσθητικὴν ἢ δι' αἰσθητῶν μέθοδον, οἱ δὲ ἀντιληπτικὴν ἢ κατ' ἀντίληψιν διδασκαλίαν, οἱ δὲ παραστατικὴν, ἧς ὀνομασίας καὶ ἡμεῖς ἐποιησάμεθα ποτε χρῆσιν.

τῶν ἐποπτεϊῶν τούτων ἀπὸ τῶν πρώτων καλοῦσιν ἐκείνας μὲν αἰσθητικὰς ἢ ἐξωτερικὰς ἐποπτείας, ταύτας δὲ καθαρὰς ἢ ἐσωτερικὰς ἢ καὶ ἰδέας. Καὶ τὰς μὲν ἐκ τῶν αἰσθητικῶν ἐποπτεϊῶν προσγινομένας γνώσεις καλοῦσιν ἐμπειρικὰς ἢ ἐκ τῶν ὑστέρων (a posteriori)· τὰς δὲ ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν, θεωρητικὰς ἢ ἐκ τῶν προτέρων (a priori). Ἡμεῖς, πραγματευόμενοι ἐνταῦθα περὶ τῆς ἐποπτικῆς διδασκαλίας, λαμβάνομεν τὰς ἐποπτικὴν δύναμιν καὶ ἐποπτεία ἐν τῇ πρώτῃ καὶ κυρία αὐτῶν σημασίᾳ.

Αἱ αἰσθητικαὶ ἐποπτεῖαι, ὡς ὁ ἄνθρωπος προσκτάται διὰ τῆς ἐποπτικῆς δυνάμεως, εἶναι τὸ μὲν ἄμεσοι, τὸ δὲ ἐμμέσοι καὶ ἄμεσοι μὲν εἶναι αἱ πηγάζουσαι ἐν τῇ ψυχῇ ἐκ τῆς ἀμέσου παρατηρήσεως τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων, ἐμμέσοι δὲ εἶναι αἱ πηγάζουσαι ἐν αὐτῇ ἐμμέσως, τουτέστιν εἴτε ἐκ τῆς ἀκροάσεως, παραβολῶν καὶ παρομοιώσεων ἢ ἄλλου τινὸς οἰουδήποτε μέσου, δυναμένου νὰ αἰσθητοποιῇ μὲν τὰ τε αἰσθητὰ καὶ μὴ αἰσθητὰ, νὰ παριστᾷ δὲ ὡς παρόντα τὰ ἀπόντα καὶ ζῶντὰ τὰ μὴ τοιαῦτα· τούτου ἕνεκα ἡ ἐποπτικὴ διδασκαλία ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτῆς περιλαμβάνει ἀμφοτέρας τὰς αἰσθητικὰς ἐποπτείας τὰς τε ἀμέσους καὶ τὰς ἐμμέσους.

Ἡ ἐποπτικὴ διδασκαλία ἀμφοτέρωθεν θεωρουμένη, ἦτοι ὡς περιλαμβάνουσα οὐ μόνον τὰς ἀμέσους, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐμμέσους ἐποπτείας, δι' ὧν ἡ ἐνέργεια αὐτῆς ἀποβαίνει πνευματικώτερα, προαγούσης τοὺς νέους βαθμηδὸν εἰς κατανόησιν καὶ τῶν λίαν ἀφηρημένων ἐννοιῶν, δὲν εἶναι νέα, ὡς οἱ πλείστοι τῶν παιδαγωγῶν δοξάζουσιν, ἀλλ' ἀρχαιοτάτη. Ἦδη ὁ μέγιστος τῶν φιλοσόφων καὶ παιδαγωγῶν τῆς ἀρχαιότητος, ὁ θεῖος Πλάτων¹ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς διδακτικῆς μεθόδου, ἐφαρμοζόμενον εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν μαθηματικῶν, θεωρεῖ καταλληλότερον πρὸς εὐχερεστέραν κατάληψιν τῶν ἀφηρημένων περὶ τοὺς ἀριθμοὺς ἐννοιῶν καὶ σχέσεων, αἰσθητοποιουμένων διὰ μῆλων, στεφάνων καὶ τῶν ὁμοίων². Ὁ αὐτὸς Πλάτων καὶ ὁ συμμαθητῆς αὐτοῦ Ξενοφῶν παρεισάγουσιν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν τὸν δαιμόνιον διδάσκαλον Σωκράτην, πειρώμενον νὰ μαιεύσῃ τὸν νοῦν τῶν νέων καὶ ἐμποιήσῃ εἰς τὴν συνείδησιν αὐτῶν σαφεῖς ἐννοίας καὶ τῶν ἄγαν ἀφηρημένων ἀντικειμένων δι' αἰσθητῶν μέσων³. Ὁ

¹ Περὶ τοῦ παιδαγωγικοῦ συστήματος τοῦ Πλάτωνος ἐγράψαμεν ἰδίαν πραγματείαν ἐν τῇ Α' τόμῳ τοῦ φερωνύμου περιοδικοῦ συγγράμματος (ἐν σελ. 83).

² Νόμ. ζ', 819, 6.

³ Πλὴν ἄλλων παραβληθῆτωσαν καὶ τὰ ἐν Θεαιτήτῳ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος γραφέντα (σελ. 197, c—200, ff), ἐν οἷς ὁ Σωκράτης, θείων νὰ καταστήσῃ διαργε-

δὲ περιώνυμος τῆς ῥητορικῆς διδάσκαλος Κυντιλιανὸς ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «*de institutione oratoria*,» ἀποδοκιμάζων τὴν ἐν τοῖς σχολείοις γνῶσιν τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς συναφείας τῶν γραμμάτων πρὸ τῆς γνώσεως τοῦ σχήματος αὐτῶν¹, ἐπιδοκιμάζει τὴν χρῆσιν ἐλεφαντίνων γραμμάτων ἢ ἄλλων αἰσθητῶν μέσων, δυναμένων νὰ διεγείρωσι τὴν φιλομάθειαν τῶν παιδῶν². Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ τοῦ κόσμου Σωτὴρ, θέλων νὰ καταστήσῃ καταληπτὰς τοῖς νηπιάζουσι τὸν νοῦν Ἰουδαίους τὰς ὑψίστας ἀληθείας, ἠσθητοποιεῖ αὐτὰς μεταχειριζόμενος παραβολὰς καὶ παρομοιώσεις.

Ἡ ἐποπτικὴ διδασκαλία, ὡς πρώτη βᾶσις τῆς τοῦ παιδὸς διδασκαλίας θεωρουμένη, ἐγένετο ὑποκείμενον σπουδαιοτάτης συζήτησεως παρὰ πᾶσι τοῖς παιδαγωγοῖς τῶν νεωτέρων χρόνων ὡς τοιαύτην καὶ ἡμεῖς θεωροῦντες θέλομεν πειραθῆ διὰ βραχέων νὰ ἐξετάσωμεν ἱστορικῶς τε καὶ θεωρητικῶς.

Α΄.

Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῆς ἐποπτικῆς διδασκαλίας.

Ὁ πνευματικὸς βίος τῶν ἀρχαίων χρόνων, ἐκπεσὼν κατὰ τοὺς μέσους καὶ τινὰς τῶν μετ' αὐτῶν συνεχομένων νεωτέρων αἰώνων, περιορίσθη ἰδίως ἐν τῇ παραδόσει. Αὕτη ἦτο νόμος οὐ μόνον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τῇ πολιτείᾳ, τοῖς ἥθεσι, τῇ τέχνῃ, τῇ βιομηχανίᾳ καὶ ταῖς ἐπιστήμαις, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Πᾶν μάθημα παρεδίδετο ὡς ἐν ὅλον καὶ ἔτοιμον ἢ διδασκαλία τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων, τῆς ἀναγνώσεως, τῆς γραφῆς καὶ ἀριθμήσεως, ἦτο ὅλως νεκρὰ καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ ἀπομνημόνευσις τοῦ παραδεδομένου. Ἡ κατὰ μικρὸν ὅμως ἐξέγερσις ὑψηλοτέρου

στέραν τὴν περὶ τοῦ κ ε κ τ η σ θ α ι καὶ ἔ γ ρ ε ι ν ἐ π ι σ τ ῆ μ η ν καὶ τὴν περὶ ἀ λ η θ ο ὺ ς καὶ ψ ε υ δ ο ὺ ς δ ὁ ξ η ς ἔ ν ν ο ι α ν, παραβάλλει τὰς ἐν τῇ ψυχῇ ἐπιστήμας πρὸς ὄρνιθας, ἐν περιστερεῶνι εὐρισκομένας, ὧν ὁ κτήτωρ ἐπιχειρῶν νὰ συλλάβῃ τινὰ, ὅτε μὲν ἐπιτυγχάνει, ὅτε δὲ ἀποτυγχάνει, ἄλλην ἀντ' ἄλλης ὄρνιθα συλλαμβάνων.

¹ «*Neque enim mihi illud saltem placeo, quod fieri in plurimis video, ut litterarum nomina et contextum prius quam formas parvuli discant*» (1, 7).

² «*Non excludo autem id, quod est notum, irritandae infantiae gratia, eburneas etiam litterarum formas in lusum eferre, vel si quid aliud quo magis illa aetas gaudeat, inveniri potest, quod tractare, intueri, nominare jucundum sit*» (αὐτόθ. κεφ. 7, 8.)

τινός πνευματικοῦ βίου, ὁ ὅλος μεταβληθεὶς τρόπος τοῦ διανοεῖσθαι καὶ τοῦ ἐρευνᾶν, ἔμελλον, ὡς εἶκόσ, νὰ γίνωσιν οὐχὶ ἄνευ μεγάλης τινός ἐπιδράσεως καὶ ἐπὶ τῆς νέας διδασκαλίας. Ἀναμορφωτῆς τῆς νέας διδασκαλίας ἐγένετο Ἐρρίκος ὁ Πεσταλότσης. Ὁ ἀνὴρ οὗτος κατεπολέμησε μὲν τὴν μηχανικὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν μονομερῆ τῆς μνημονικῆς δυνάμεως μόρφωσιν, ἐθεώρησε δὲ τὴν ἐποπτεῖαν, ἥτοι τὴν μετὰ προσοχῆς παρατήρησιν τῶν ἀντικειμένων, ὡς ὄρον ἀπαραίτητον πρὸς τὸ ὀρθῶς διανοεῖσθαι καὶ κρίνειν καὶ καθόλου πρὸς ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν πασῶν τῶν πνευματικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων. Ὁ Πεσταλότσης, εἰσαγαγὼν εἰς τὴν διδασκαλίαν τὴν τῆς ἐποπτείας ἀρχὴν καὶ ὑποδείξας μεθοδικῶς τὴν τῆς ἐποπτικῆς διδασκαλίας ἐφαρμογὴν, ἐγένετο τῶν νεωτέρων σχολείων ἀναμορφωτῆς¹. Τὸ πεδῖον ὅμως τῆς τοιαύτης ἀναμορφώσεως τῆς τε πρώτης τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλίας καὶ τῶν πρώτων σχολείων ἤδη πολλοὶ πρὸ τοῦ Πεσταλότση προελαίανζν, προπαρασκευάσαντες εἰς αὐτόν τε καὶ τοὺς μετ' αὐτόν τὴν τῆς μεταρρυθμίσεως ὁδόν, ὡς σαφῶς καταδηλοῦται ἐκ τῆς συντόμου ταύτης ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐποπτικῆς διδασκαλίας.

Ἦδη ὁ ἄγγλος Βάκωρ ὁ Βερουλάμιος (F. Baco von Verulam, 1561—1676), ὁ βαθέως ἐγκύψας εἰς τὴν σχολαστικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους φιλοσοφίαν, θεωρήσας τὴν ἐμπειρίαν ὡς πηγὴν ἀναγκαίαν τῆς γνώσεως, ἀπεδοκίμασε μὲν τὴν τέως ἰσχύουσαν ἐν τῇ σπουδῇ τῶν ἐπιστημῶν σχολαστικὴν μέθοδον, ἀντεισῆγαγε δὲ ἑτέραν, ἐκ τῆς πείρας καὶ τῆς τῶν αἰσθήσεων ἐνεργείας πηγάζουσαν· ἀφελὼν δὲ τὸν θεοσοφικὸν χαρακτῆρα, ὃν τέως ἔφερον ἡ φυσικὴ φιλοσοφία καὶ εἰσαγαγὼν εἰς αὐτὴν τὴν ἐπαγωγικὴν μέθοδον, ἧς τὰς ἀρχὰς ἀνήγαγεν εἰς φιλοσοφικὴν συνείδησιν, δικαίως ἐθεωρήθη ὡς θεμελιωτῆς τῆς ἐμπειρικῆς ἀναπτύξεως τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας. Ὁ φιλόσοφος οὗτος ἀπεφῆνατο ὅτι ἡ ἐποπτεία ἢ ἡ κατ' αἰσθησιν ἀντίληψις, ἣτις εἶναι ἡ ἀρετηρία τοῦ φιλοσοφοῦντος, εἶναι ἅμα καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς διανοητικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτύξεως. «Πᾶσαι αἱ ἐννοιαὶ, ἔλεγεν, αἵτινες δὲν πηγάζουσιν ἐκ τῆς φύσεως τῶν ἀντικειμένων, εἶναι εἰδῶλα, ἅτινα θολοῦσι τὸν ἀνθρώπινον νοῦν καὶ τὴν φύσιν περικαλύπτουσιν. Αὗται παρέχουσιν ὀνοματικὴν, οὐχὶ δὲ καὶ πραγματικὴν γνώσιν· διὰ τοῦτο πρέπει τις νὰ κατοπτεύσῃ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν φύσιν

¹ Περὶ Πεσταλότση συνετάξαμεν δύο πραγματείας, ὧν ἡ μὲν «Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν παιδαγωγικῶν ἐνεργειῶν τοῦ Πεσταλότση» ἐτυπώθη ἐν τῷ Α' τόμῳ τοῦ Παρνασσοῦ» (σελ. 342)· ἡ δὲ «Περὶ τῶν παιδαγωγικῶν θεωριῶν τοῦ Πεσταλότση» ἐτυπώθη ἐν τῷ Α' τόμῳ τοῦ «Πλάτωνος» (σελ. 12).

ἀντὶ νὰ μελετᾷ αὐτὴν ἐν τοῖς βιβλίοις. Ὁ ἄνθρωπος, ὑπερέτης καὶ ἑρμηνευτὴς τῆς φύσεως ὧν, ἐνεργεῖ καὶ γινώσκει, καθ' ὅσον τὴν τῆς φύσεως διάταξιν κατενόησε, διὰ πειραμάτων ἢ κατοπτρεύσεως· πλέον τούτου οὔτε γινώσκει οὔτε δύναται»¹. Ἡ ἀρχὴ αὕτη, ἐξενεχθεῖσα ἐκ τοῦ στόματος τοιοῦτου ἀνδρός, διέσεισε μὲν τὰ θεμέλια καὶ τῆς τέως ἐν τοῖς σχολείοις ἰσχυροῦσης διδασκαλίας, καθ' ἣν πᾶσα γνῶσις πηγάζουσα ἐκ τῶν λέξεων, μετεδίδετο διὰ τῶν βιβλίων, προεκάλεσε δὲ ἑτέραν διδασκαλίαν, καθ' ἣν πᾶσα γνῶσις, ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων πηγάζουσα, προσεγίγνετο διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν ἰδίων αἰσθήσεων. Τὴν πρώτην ἐφαρμογὴν τῆς βακωνείου ταύτης ἀρχῆς ἐπὶ τῆς στοιχειώδους διδασκαλίας εὐρίσκουμεν ἐν τοῖς συγγράμμασιν τοῦ Κομενίου.

ΕΚ ΤΗΣ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΑΣ ΤΟΥ GUSTAV TAULOW.

(ιδ. συνεχ. σελ. 278)

ΒΙΒΛΙΟΝ Α΄.

ΚΕΦ. Β΄.

Μόρφωσις τῆς γυμνασιακῆς παιδείας ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ
μέχρι Καρόλου τοῦ μεγάλου.

§ 100.

Ὁ Χριστιανισμὸς προσπαθεῖ παντὶ σθένει νὰ κερδάνῃ τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, ἀφ' ὧν ὀρμώμενος νὰ μεταβάλλῃ καὶ διαπλάσῃ τὸν βίον, τὴν ἐπιστήμην καὶ τέχνην. Ἡ ἐπιχείρησις καὶ προσπάθεια αὕτη δυσκολώτατον ἔργον οὔσα κατορθοῦται μὲν, ἀλλὰ λίαν βραδέως· διὰ τοῦτο καὶ ὁ παλαιὸς τρόπος τῆς διδασκαλίας τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς μορφώσεως τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ αἰῶνας ἔτι ἐξακολουθεῖ ἰσχύων.

§ 101.

Ἡ βόρειος Ἀφρικὴ καθίσταται τὸ μέσον πρὸς διάδοσιν τῆς παιδείσεως καὶ ἀγωγῆς μεταξὺ ἀνατολῆς καὶ δύσεως — Ἡ κατηχητικὴ σχολὴ ἐν

¹ F. Baconis, «De dignitate et augmentis scientiarum» καὶ «Novum Organum scientiarum».